

FRAZER-IMREGH MONIKA

Angelo Poliziano elismerő levele Cassandra Fedeléhez

Az alábbi forrásban Angelo Poliziano levelezése harmadik könyvének tizenhetedik darabját olvashatjuk (Epistulae 3, 17), amelyet a velencei humanista, Cassandra Fedele számára írt. Cassandra egyike volt kora nagy megbecsülést szerzett tudós hölgyeinek, aki levelezésben állt kora legjelentősebb itáliai és spanyol humanistáival, itt Poliziano hozzá írt elismerő levele szerepel.¹

Kulcsszavak: Angelo Poliziano, Cassandra Fedele, humanisták, levelezés

Cassandra Fedele (1465 k.–1558) milánói eredetű családból származó velencei humanista.² Latinul és népnyelven is írt prózát és verseket, számos jelentős itáliai és spanyol humanistával levelezést folytatott. El-sajátította a görög nyelvet, Gasparino Borrótól dialektikát, filozófiát és retorikát tanult. Képzését apja támogatta. Kortársai csodálták tehetségét és szépségét, Giovanni Bellinit megihlette egy női képmás megalkotásában. Nyilvános filozófiai és teológiai vitákra kapott meghívást; felkérték, hogy a velencei dózse, Agostino Barbarigo és a szenátus előtt szólaljon fel a nők magasfokú képzésének ügyében. I. Kasztíliai Izabella udvarába hívta, de valószínűleg a dózse parancsára visszautasította a meghívást. Huszonkét évesen latinul mondott a szabad művészeteket dicsőítő be-

¹ E forrásközlés a Poliziano *Epistulae* 1–4. könyvéből vett korábbi közlésekhez kapcsolódik e folyóirat, az *Antik Tanulmányok*, az *Orpheus Noster* és két konferenciakötet hasábjain: FRAZER-IMREGH (2020a), FRAZER-IMREGH (2020b), FRAZER-IMREGH (2021a), FRAZER-IMREGH (2021b), FRAZER-IMREGH (2021c), FRAZER-IMREGH (2021d), FRAZER-IMREGH (2021e), FRAZER-IMREGH (2021f), FRAZER-IMREGH (2021g), FRAZER-IMREGH (2021h), FRAZER-IMREGH (2021i), FRAZER-IMREGH (2021j), FRAZER-IMREGH (2022), FRAZER-IMREGH (2023). Angelo Poliziano rövid életrajzát ld. FRAZER-IMREGH (2020: 47–51).

² PIGNATTI (1995).

szédet unokafivére diplomaosztó ünnepén Padovában, amelyet aztán *Oratio pro Bertucio Lamberto* címmel 1487-ben Modenában, 1488-ban Velencében, 1489-ben Nürnbergben adtak ki. Polizianoval és Giovanni Pico della Mirandolával 1491-ben ismerkedett meg, amikor kéziratbeszerző útkon Velencében jártak. Harmincnégy éves korában férjhez ment az orvos Gian Maria Mappellihez, akivel Krétára költöztek, ahol a férj a Velencei Köztársaság költségén orvosi kísérleteket végzett. Velencébe való visszatérésükkor hajótörést szenvedtek, amelynek során minden vagyonukat elveszítették. Nem sokkal később Fedele férje és apja is elhunyt, így élete végéig megélhetési gondokkal és betegségekkel küzdött. Házassága alatt tudósi tevékenységével szinte teljesen felhagyott, aminek egyik oka a társadalmi korlátokban keresendő: a férjes asszonyok feleségi mivoltukon túl nem vállalhattak szerepet a nyilvánosság előtt. A másik ok a házassága előtt nem sokkal jelentkező betegsége lehetett, amely legyengítette, és akadályozta a tartósan végzett szellemi munkában. 1521-ben valamilyen állásért folyamodva X. Leótól kért segítséget, aki nem válaszolt levelére; 1547-ben III. Pálhoz fordult, ő a velencei San Domenico in Castello templomhoz tartozó árvaház vezetőjévé tette, amelyet Cassandra élete végéig irányított. Halála előtt 1556-ban a Velencébe látogató lengyel királyné, Bona Sforza előtt mondott köszöntő beszédet. A levél Poliziano gyűjteményében azért különösen figyelemre méltó, mert dicsérő levelében a humanista tudós költői énje is több helyen megmutatkozik. Cassandra különlegességének és egyedülálló tehetségének hangsúlyozásában retorikai elemekkel fűszerezett, sajátos költői képekkel él a leányokhoz illő fonás eszközeinek az írás eszközeivel való felcserélését, és a tavaszi virágok idő előtti virágzását illetően.

Források

BUTLER 2006

Sh. BUTLER (ed., transl.), *A. Poliziano: Letters, Vol. 1, Books 1–4* (The I Tatti Renaissance Library 21), Cambridge Mass. – London, 2006.

Felhasznált irodalom

- FRAZER-ÍMREGH 2020a FRAZER-ÍMREGH M., „*Ki remélhet magának nagyobb isteni segítséget?*” – Angelo Poliziano vigaszlevele Gioviano Pontanóhoz Ferrante király halála alkalmával, *Antikvitás és Reneszánsz*, 6 (2020), 43–68. DOI: 10.14232/antikren.2020.6.43-68
- FRAZER-ÍMREGH 2020b FRAZER-ÍMREGH M., *Poliziano levele Piero de' Medicihez Róma, Firenze és Fiesole nevének etimológiájáról*, *Orpheus Noster*, 38 (2020/2), 103–109.
- FRAZER-ÍMREGH 2021a FRAZER-ÍMREGH M., „*Gondold azt, hogy nem is levelet, hanem [...] az emberi élet minden kényelmét küldöd*” – Angelo Poliziano és Girolamo Donato levelezése, *Antikvitás és Reneszánsz*, 7 (2021), 225–254. DOI: 10.14232/antikren.2021.7.225-254
- FRAZER-ÍMREGH 2021b FRAZER-ÍMREGH M., *Poliziano ódája Giuliano de' Medici halálára. Bevezető és forrásközlés*, *Antik Tanulmányok*, 65 (2021/2), 255–260. DOI: 10.1556/092.2021.00018
- FRAZER-ÍMREGH 2021c FRAZER-ÍMREGH M., *Angelo Poliziano és Niccolò Leonicensó vitája a Naturalis historia egy helyéről*, *Antik Tanulmányok*, 65 (2021/2), 261–278. DOI: 10.1556/092.2021.00019
- FRAZER-ÍMREGH 2021d FRAZER-ÍMREGH M., *Angelo Poliziano bevezetője Levelei tizenkét könyve elé*, *Orpheus Noster*, 41 (2021/1), 102–104.
- FRAZER-ÍMREGH 2021e FRAZER-ÍMREGH M., *Poliziano és Ermolao Barbaro levelezése*, *Orpheus Noster*, 42 (2021/2), 112–120.
- FRAZER-ÍMREGH 2021f FRAZER-ÍMREGH M., *Girolamo Donato, Velence szónoklója, költő és filozófus*, *Orpheus Noster*, 43 (2021/3), 63–68.
- FRAZER-ÍMREGH 2021g FRAZER-ÍMREGH M., *Niccolò Leonicensó orvos, filozófus, az orvostudomány újkori reformjának atyja*, *Orpheus Noster*, 43 (2021/3), 69–80.
- FRAZER-ÍMREGH 2021h FRAZER-ÍMREGH M., *Angelo Poliziano és Battista Guarino levelezése*, *Orpheus Noster*, 43 (2021/3), 97–104.
- FRAZER-ÍMREGH 2021i FRAZER-ÍMREGH M., *Reneszánsz hősök – a tudós költő és pártfogója. Angelo Poliziano levele Lorenzo de' Medici haláláról*, in: Csízy K. – Hóvári J. (szerk.), *Hősök, mártírok, áldozatok, szentek*, Budapest, 2021, 155–172.
- FRAZER-ÍMREGH 2021j FRAZER-ÍMREGH M., *A tudós humanista küldetése és társadalmi szerepvállalása – Gioviano Pontano*, *Studia Caroliensia* (2021), 139–152.
- FRAZER-ÍMREGH 2022 FRAZER-ÍMREGH M., *Angelo Poliziano: Levelek, II. könyv, 1–2. levél (Filippo Beroaldo)*, *Orpheus Noster*, 46 (2022/2), 81–82.
- FRAZER-ÍMREGH 2023a FRAZER-ÍMREGH M., *Tévedett-e az Idősebb Plinius? Angelo Poliziano és Niccolò Leonicensó vitája a Naturalis historia egy helyéről*, in: Takács L. – Tóth O. (szerk.), *Az antik nevelés és öröksége (Hereditas Graeco-Latinitatis X.)*, Debrecen, 2023, 112–135.

- FRAZER-IMREGH 2023b FRAZER-IMREGH M., *Angelo Poliziano és humanista rajongói, Antikvitás és Reneszánsz*, 11 (2023), 169–180.
DOI: 10.14232/antikren.2023.11.169-180
- JARDINE 1985 L. JARDINE, „*O Decus Italiae Virgo*”, or the Myth of the Learned Lady in the Renaissance, *The Historical Journal*, 28 (1985/4), 799–819.
- PIGNATTI 1995 F. PIGNATTI, *Cassandra Fedele*, *Dizionario Biografico degli Italiani* 45, Roma, 1995, 566–568.
[https://www.treccani.it/enciclopedia/cassandra-fedele_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/cassandra-fedele_(Dizionario-Biografico))

Angelo Poliziano’s letter of praise to Cassandra Fedele

The 17th piece of Book 3 of Angelo Poliziano’s correspondence (Epistulae 3, 17) was written to the Venetian humanist Cassandra Fedele. Cassandra was one of the highly respected female scholars of her time who corresponded with the most important Italian humanists.

Keywords: Angelo Poliziano, Cassandra Fedele, humanists, correspondence

Angelus Politianus: *Epistulae, Liber tertius, 17*

Angelus Politianus Cassandreae Fedeli Venetae, puellae doctissimae, s. d.

[1] 'O decus Italiae virgo, quas dicere grates, quasve referre parem,' quod etiam honore me tuarum literarum non dedignaris? Mira profecto fides, tales proficisci a foemina (quid autem a foemina dico? immo vero a puella et virgine) potuisse. Non igitur iam Musas, non Sibyllas, non Pythias obiiciant vetusta nobis saecula, non suas Pythagorei philosophantes foeminas, non Diotimam Socratici nec Aspasiam. Sed nec poetrias illas Graeca iactent monimenta, Telesillam, Corinnam, Sappho, Anyten, Erinnen, Praxillam, Cleobulinam, caeteras, credamusque facile Romanis iam Laeli et Hortensi filias, et Corneliam Gracchorum matrem fuisse matronas quantumlibet eloquentissimas. Scimus hoc profecto, scimus nec eum sexum fuisse a natura tarditatis aut hebetudinis damnatum. Sed enim veterum saeculorum talis ista pene publica laus fuit ut in quibus etiam vilissimos servos ad extremum pervenisse quondam vel literarum vel philosophiae fastigium reperiamus. At vero aetate nostra, qua pauci quoque virorum caput altius in literis extulerunt, unicam te tamen existere puellam quae pro lana librum, pro fuso calamum, stilum pro acu tractes, et quae non cutem cerussa, sed atramento papyrum linas. Id vero non magis usitatum, nec minus rarum aut novum, quam si de glacie media nascantur violae, si de nivibus rosae, si de pruinis lilia.

[2] Quod si conatus ipse pro miraculo iam cernitur, quid de profectu studiorum tanto dicemus? Scribis epistolas, Cassandra, subtiles, acutas, eleganteis, Latinas, et quanquam puellari quadam gratia, virginali quadam simplicitate dulcissimas, tamen etiam mire gravis et concordatas.

³ A fordítást az alábbi szövegkiadás alapján készítettem: BUTLER (2006: 188–192).

⁴ Ld. JARDINE (1985). Ford. Lakatos István; Turnus szól a harcos Camillához.

⁵ A pythia Apollón delphoi templóában a jóslatadáskor transzba eső papnő tisztsége volt. Aspasia Periklész élettársa, majd gyermekük megszületése után felesége, szónoklatot oktatott Athénban. Sókratész is említést tesz nemcsak beszélgetésükről, de Aspasia egyik beszédéről is Platón *Menexenos*ában (235e–236d, 249c–e). Szintén Sókratész számol be Platón *Lakomájában* (201d–212b) Diotimáról, aki Erós daimón-természetét bizonyította be Sókratész számára.

Angelo Poliziano: Levelek, Harmadik könyv, 17³

Angelo Poliziano a velencei Cassandra Fedelének, a tudós hölgynek üdvözlését küldi

[1] „Hogy viszonzzam, szűz, ó díszte te Italiának, s mint adjak hálát,” hogy méltónak tartottál arra, hogy leveleddel megtisztelj?⁴ Alig akartam elhinni, hogy egy ilyen levél egy asszony (de miért mondok asszonyt? inkább egy leány, sőt szűz) kezétől származhatott. Nem állíthatja már elénk az antikvitas a múzsákat, sem a szibillákat, a pythiákat, sem a pythagoreusok az ő filozófus asszonyaikat, sem a szókratikusok Diotimát vagy Aspasiát.⁵ De a görög emlékek sem kérkedhetnek költőnőkkel: Telesillával, Korinnával, Sapphóval, Anytével, Erinnével, Praxillával, Cleobulinával és másokkal;⁶ és most már könnyedén elhisszük a rómaiaknak, hogy Laelius és Hortensius leányai, valamint Cornelia, a Gracchusok anyja olyan ékesszólók voltak, amennyire csak lehet.⁷ Tudjuk ezt, valóban, és azt is tudjuk, hogy ezt a nemet nem sújtotta a természet lassú felfogással vagy ostobasággal. Csakhogy a régi korokban ez a fajta megbecsülés annyira mindenkire kiterjedően általános volt, hogy azt találjuk, még a legalacsonyabb sorba tartozó rabszolgák is az irodalom és a filozófia legmagasabb csúcsára juthattak. Korunkban viszont, amikor egyébként is kevés férfi nyújt kiemelkedő teljesítményt az irodalom terén, te vagy az egyetlen leány, aki a gyapjú helyett könyvet, orsó helyett tollat, tű helyett íróvesszőt forgat, és aki nem az arcát festi be púderrel, hanem a papirost tintával. Ez pedig nem túl gyakori, sőt nem kevésbé ritka és szokatlan dolog, mint ha a jég alól ibolya, a hó alól rózsa, vagy a dér alól lilium sarjadna.

[2] S ha már maga a próbálkozásod csodaszámba megy, mit mondhatnék a tanulmányaidban elért jelentős eredményeidről? Hibátlan, szellemes, kifinomult, igazi latin leveleket írsz, Cassandra, amelyek bár egyfajta női bájtól, szűzi egyszerűségtől kimondhatatlanul kedvesek, mégis egyúttal csodálatos tekintélyt és összhangot sugároznak.

⁴ E költőnők közül csak a lesbosi Sapphó és a boiótiai Tanagrában élt Korinna verseit és töredékeit ismerjük jelentősebb számban. A többiektől csak néhány töredék maradt fenn, de a kortásaik megemlékeznek róluk, és Poliziano is említi őket a költészet történetét tárgyaló, egyik egyetemi kurzusát bevezető *Nutricia* című tankölteményében.

⁷ Cornelia és Laelia ékesszólásáról és műveltségéről ld. Cic. *Brut.* 211. Hortensiót illetően lásd Val. Max. 9, 9, 3, 3; App. *Hist. Rom.* 4, 32–34.

Orationem quoque tuam legimus, eruditam, locupletem, sonoram, illustrem, plenamque laetae indolis. Sed nec extemporalem tibi deesse facultatem accepimus, quae magnos etiam oratores aliquando destituit. Iam vero in dialectis implicare nodos inenodabiles, explicare ab aliis nunquam solutos, nunquam solvendos diceris. Philosophiam vero sic tenes ut et defendas acriter quaestiones praepositas et impugnes vehementer, ‘audesque viris concurrere virgo,’ sic scilicet in doctrinarum stadio pulcherrimo ut non sexus animo, non animus pudori, non ingenio pudor officiat. Et cum te laudibus nemo non attollat, summittis ipsam te tamen, et temperas nec minus ad humum modeste cunctorum de te opinionem, quam verecunde virgineos oculos reverenterque deiicis.

[3] O qui me igitur statim sistat istic, ut faciem, virgo, tuam castissimam contempler, ut habitum, cultum, gestumque mirer, ut dictata instillataque tibi a Musis tuis verba, quasi sitientibus auribus perbibam, denique ut afflatu, instinctu tuo consummatissimus repente poeta evadam,

nec me carminibus vincant aut Thracius Orpheus,
aut Linus, huic mater quamvis atque huic pater adsit,
Orphei Calliopea, Lino formosus Apollo.

[4] Mirari equidem antehac Ioannem Picum Mirandulam solebam, quo nec pulchrior alter mortalium, nec in omnibus (arbitror) doctrinis excellentior. Ecce nunc etiam te, Cassandra, post illum protinus coepi, fortasse iam cum illo, quoque venerari.

⁸ Verg. A. 1, 493, az amazonok királynőjéről, Penthesileáról. Lakatos István fordításának átírata.

⁹ Verg. G. 2, 488–489. Ford. Lakatos István.

¹⁰ Linos (‘len’) Apollón és Psamathé argoszi királynő gyermeke, akit anyja apjától, Krotópustól való félelmében kitett, így a pásztorok nevelték fel. Amikor a pásztorok tyúk szétépték, a gyászában leleplezett anyát a király halálra ítélte. Apollón büntetésül járvánnyal sújtotta Argoszt, amelytől az isten jóslata szerint gyászdalok éneklésével és a király távozásával szabadultak meg az argosziak.

Beszédedet is olvastam, ez tudós, gazdag, hangzatos, ragyogó, és jól tükrözi derűs természetedet. De hallottam, hogy még a rögtönzésre való tehetséged sem hiányzik, aminek olykor a nagy szónokok is híján voltak. Sőt, azt mondják rólad, a dialektikában megoldhatatlan feladatokat állítasz fel, és olyanokat oldasz meg, amelyeket mások nem voltak és soha nem is lesznek képesek megoldani. A filozófiában annyira járatos vagy, hogy a feltett kérdéseket egyszerre tudod buzgón védelmezni és hevesen cáfolni, „a harcban szűz létedre a férfiakat fárasztod erősen”,⁸ tudniillik úgy vagy jelen a tudomány nagyszerű versenypályáján, hogy nemed nem áll útjába bátorságodnak, bátorságod szerénységednek, szerénységed tehetségednek. És bár a világon mindenki dicséretekkel illet, te mégis szerény maradsz, és az általánosan rólad alkotott véleményt ugyanúgy földközelivé teszed, ahogyan szemérmesen és tiszteletteljesen szúzi szemedet is a földre sütöd.

3. „Ki von engem”⁹ tehát nyomban oda, ahol vagy, hogy ártatlanul tiszta arcodat szemlélhessem, hogy megjelenésedet, öltözetedet, mozgásodat megcsodáljam, hogy a múzsáid által neked diktált és beléd csepegtetett szavakat mintegy szomjazó fülemmel feligyam, s hogy végül sugallatodra és ihlető jelenlétedtől egy csapásra tökéletesen kitanult költővé váljak,

Akkor a thrák Orpheus sem tudna legyőzni dalával,
Sem Linus,¹⁰ ámbár anyja amazt, ezt atyja segítse,
Orpheust Calliopéa, Linust pedig ékes Apollo.¹¹

4. Ezelőtt Giovanni Pico della Mirandolát szoktam csodálni, hisz nincs más halandó, aki nála gyönyörűbb vagy véleményem szerint bármely tudományban kiemelkedőbb lenne. Lám, most már téged is, Cassandra, rögtön őutána, vagy talán épp vele egy sorban, tisztelni kezdtelek.

¹¹ Verg. *Ecl.* 4, 55–57. Ford. Lakatos István.

Tibi vero tanta incepta Deus Optimus Maximus secundet, et cum recesseris a parentibus, is auctor contingat et consors, qui sit ista virtute non indignus, ut quae nunc propemodum sua sponte naturalis ingenii flamma semel emicuit, ita crebris deinceps aut adiuta flatibus, aut enutrita fomitibus effulgeat, ut a nostrorum hominum praecordiis animoque nox omnis geluque penitus et languoris in literis et inscitiae discutiatur.

Vale.

Jelentős vállalkozásaidat segítse a Jóisten, és amikor szüleid házáat elhagyod, olyan támasz és társ jusson neked osztályrészül, aki méltó erényeidhez, hogy veled született tehetséged lángja, amely most egyszer szinte magától fellobbant, azután oly sűrűn kapjon mind támogató fuvallatokat, mind tápláló melegséget, hogy teljesen eloszlathasd korunk emberének szívéből és lelkéből az irodalomban való tudatlanság és érdektelenség egész homályát és fagyát.

Élj boldogul!¹²

¹² A levél kelte Cassandra híres beszédének megjelenése (1487–1488) és Polizianóval való személyes találkozása (1491) közé tehető.